

Ольга Колич

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
e-mail: Kolycholha@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-6772-4877

СОЦІОЛОГІЧНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

<http://doi.org/10.23939/law2021.30.055>

© Колич О., 2021

Проаналізовано поняття соціологічно-правового дослідження як системи послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про право як соціальне явище та процес його функціонування у суспільстві. Соціологічно-правові дослідження надають суспільству комплекс інформації стосовно цілого спектра питань функціонування права, його соціальної ефективності та проблемних аспектів соціального управління. У статті розкрито роль та значення соціологічно-правових досліджень. Побудова демократичного суспільства потребує посилення значущості соціологічних факторів у сфері державо- та правотворення, зокрема правосуддя та правозастосування. Потреба у виробленні та реалізації ефективної соціальної політики та стратегії соціального управління зумовлює необхідність удосконалення підходів до теоретичного аналізу соціально-правових досліджень та їх інструментарію.

Виділено такі функції соціологічно-правових досліджень: методологічна, яка пов'язана із забезпеченням реалізації міждисциплінарних зв'язків соціології з іншими гуманітарними науками; пізнавальна, тобто здобуття нових знань про розвиток та функціонування суспільства загалом; практична, яка полягає у розробленні системи практичних заходів з метою подальшого вдосконалення соціальної реальності та вироблення ефективних заходів соціального контролю за суспільними процесами; інформаційна, тобто отримання різних видів соціальної інформації стосовно стану та тенденцій розвитку суспільних процесів та явищ; управлінська, яка забезпечує оптимізацію соціального управління на всіх рівнях. Проаналізовано поняття “соціологічна інформація” та розкрито вимоги до неї, серед яких об'єктивність, істинність, науковість, достовірність, повнота, обґрунтованість, точність, компетентність, системність, корисність, оперативність, економічність, ясність, лаконічність тощо. Охарактеризовано елементи, які є спільними як для соціологічно-правових досліджень, так і для соціологічних досліджень загалом, зокрема об'єкт, суб'єкт, предмет, мета, завдання та результати дослідження. Виділено та проаналізовано етапи соціологічно-правових досліджень: розроблення програми дослідження, збирання емпіричних даних, оброблення інформації, аналіз та узагальнення отриманої інформації.

Ключові слова: соціологічно-правове дослідження; етапи соціологічно-правового дослідження; функції соціологічно-правового дослідження; надійність інформації.

Постановка проблеми. Соціологія права як соціально-гуманітарна наука досліджує та вивчає усю сукупність проявів взаємодії суспільства та права, правових та неправових явищ, юридичних та неюридичних чинників. Для соціологів права важливо надати суспільству комплекс інформації для розуміння соціального, правового аспектів та конкретно всієї цілісності багатогранного процесу суспільного життя. Саме таку інформацію покликано надавати соціологічно-правове дослідження.

Аналіз дослідження проблеми. Теорію соціологічно-правових досліджень розробляли як правники, так і соціологи: В. Афанасьєв, В. Вербець, В. Волович, О. Ганьба, В. Костицький, В. Мірошниченко, І. Настасяк, В. Сидор, В. Танчер, О. Теремцова тощо. Проте потрібно зауважити, що соціологічно-правове дослідження – явище динамічне, як і право загалом. Тому подальше вивчення окресленої проблематики залишається актуальним.

Мета статті – проаналізувати поняття соціологічно-правового дослідження, його функції та значення. Важливий елемент такого аналізу – вивчення підходів до розуміння надійності інформації та вимог щодо неї, а також виокремлення стадій соціологічно-правового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає В. Вербець, сьогодні українське суспільство вступило в етап власного інноваційного державотворення, розпочався процес інституалізації соціології, зближення її теоретичної та практичної диспозиції в царині вивчення економіки, політики, освіти, культури тощо [2, с. 11]. Сучасна держава вимушено стає елементом громадянського суспільства, втрачає можливість домінувати над ним або займати позицію стороннього спостерігача, що зумовлено як глобалізаційними процесами в економіці, так і особливостями розвитку соціуму [5, с. 3].

В умовах сьогодення побудова демократичного суспільства потребує посилення значущості соціальних факторів, звернення до соціологічного світогляду в царині державо- та правотворення, правосуддя, правозастосування тощо. Саме таке завдання ставиться перед соціологічно-правовими дослідженнями. Сьогодні численні центри вивчення громадської думки та інші соціологічні організації активно проводять дослідження з найширшого кола правової проблематики, вивчаючи ставлення населення до тих або інших соціально-правових проблем, причини соціально-правових конфліктів, оцінку населенням положень окремих законодавчих актів, його ставлення до підготованих законопроектів тощо [10, с. 107]. Завданням соціологів є не тільки описання і узагальнення фактів суспільного життя, розкриття його визначальних тенденцій й чинників розвитку, але й пояснення смислів тих чи інших явищ, створення сенсів соціального життя й визначення ціннісних орієнтирів [9, с. 10].

Тривалий час у теорії права існувало два методологічних підходи до дослідження природи права, які ґрунтувалися виключно на однобічному аналізі розуміння змісту права, і відповідно, законодавства. Перший з них полягав у прихильності до позитивістського отождолення права й закону, аналізу змісту права повністю залежно від державної волі, що зводить право до наказу держави. Інший підхід полягав у зведенні права виключно до природних прав людини, обґрунтуванні непотрібності й необов'язковості їх відображення у законодавстві, запереченні або недооцінюванні впливу державної влади на правоутворення та правореалізацію [8, с. 23]. Як зауважує професор В. В. Костицький, одним із реальних шляхів подолання кризи сучасного правознавства є розвиток соціології права, дослідження права як феномену нашої цивілізації через призму “життя” абстрактної правової норми завдяки її застосуванню, дотриманню, реалізації суб'єктами суспільних відносин [5]. Відтак, значення соціологічно-правових досліджень пояснюється необхідністю глибокого та всебічного пізнання соціальних процесів та явищ, потребою у виробленні та реалізації ефективної соціальної політики, стратегії соціального управління, а також аналізу функціонування усієї сукупності соціальних систем та соціальних інститутів. Вказані процеси потребують наявності значної кількості соціальної інформації, яку можна отримати саме завдяки соціологічно-правовим дослідженням.

Будь-які соціологічні дослідження, зокрема правові, потребують великої та тривалої підготовки. Для отримання достовірної та цінної інформації необхідно володіти методикою, технологією та правилами їх проведення.

Соціально-правове дослідження – система логічно-послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про право як соціальне явище, процес його функціонування у суспільстві [7, с. 44].

Соціологічно-правове дослідження є провідним методом соціології права, у якому концентровано виражено усю систему знань цієї науки. У таких дослідженнях виділяють два блоки: теоретичний (концептуальний) та методичний (інструментальний). Інколи у програмі соціологічних досліджень виділяють три блоки: теоретико-методологічний, методичний (процедурний) та організаційно-технічний [2, с. 12].

Будь-яке соціологічне дослідження виконує певні функції, серед яких:

– методологічна, тобто забезпечення реалізації міждисциплінарних зв'язків соціології з іншими гуманітарними науками, що дає можливість віднайти нові підходи до вивчення суспільних процесів;

– пізнавальна, тобто здобуття нових знань про розвиток та функціонування суспільства загалом та його окремих сфер зокрема, про суть правових процесів та явищ, роль особистості у них, що, як наслідок, дає можливість проаналізувати цілісну картину суспільних реалій та спрогнозувати їх розвиток;

– практична, яка полягає у розробленні системи практичних заходів з метою подальшого вдосконалення соціальної реальності та побудови ефективних заходів соціального контролю за суспільними процесами;

– інформаційна, яка полягає в отриманні різних видів соціальної інформації про стан та тенденції розвитку суспільних процесів та явищ, життєві реалії окремих індивідів, соціальних спільнот та груп, а також вивчення їхніх мотивів, інтересів, потреб, вербальної та невербальної поведінки, громадської думки, яка формує інформаційну базу пізнання соціальної дійсності;

– управлінська, яка покликана забезпечувати оптимізацію соціального управління усіх рівнів, налагодження зворотного зв'язку між суб'єктами та об'єктами управління, а також формування виважених та обґрунтованих управлінських рішень [7, с. 45].

Соціологічно-правове дослідження як метод одержання знань дає можливість отримати певну інформацію. Виникає питання щодо критеріїв якості такої інформації як результату методологічно орієнтованого емпіричного дослідження.

Термін “соціологічна інформація” використовують для позначення сукупності повідомлень про соціальні процеси. Тобто вона, по суті, є видом соціальної інформації. Загалом можна сказати, що соціологічна інформація – це різновид наукових даних про стан соціальних процесів, а також даних, які впливають і на сам характер їх функціонування, стаючи публічними. Отже, соціологічна інформація надає суб'єктам процесу можливість сформувати цілісне уявлення щодо структури процесу, аби у певний спосіб впливати на нього та ефективно ним управляти, реалізуючи певні завдання [3, с. 34]. До таких процесів потрібно зарахувати усю сукупність суспільних відносин, зокрема і правових.

Важко переоцінити значення соціологічної інформації у сучасному суспільстві. Вона дає змогу узагальнювати та поширювати накопичений досвід, вдосконалювати стратегію соціального управління, покращувати управління на основі виявлених тенденцій, а також дослідити сам механізм дії адміністративних рішень на свідомість та поведінку людей тощо.

Загалом, у науковій літературі визначено низку вимог до соціологічної інформації, серед яких – об'єктивність, істинність, науковість, достовірність, повнота, обґрунтованість, точність, компетентність, системність, корисність, оперативність, економічність, ясність, лаконічність тощо.

В. Афанасьєв пропонує дві основні класифікації вимог до соціологічної інформації. За характером відображення інформації суспільного буття він виділяє вимоги загальнонаукового значення

(науковість, об'єктивність, ідейність) і так звані “специфічні вимоги”, згруповані за ознакою практичної придатності, тобто вимоги відповідності інформації вирішуваним завданням. На цій підставі виділяють вимоги щодо оптимальності, оперативності, системності тощо [1, с. 137–145].

Зауважимо, що суть та співвідношення цих понять не такі прості. Ідеться не про об'єктивність, а про обґрунтованість інформації. Об'єктивність та достовірність – характеристики істинності інформації, а істинність не обов'язково повинна збігатися із показниками якості інформації. Правдивість інформації, наприклад, не виключає її помилковості. Якість не є внутрішньою властивістю інформації (як об'єктивність), вона виражає наявність тих чи інших характеристик достатньої придатності інформації для досягнення певної цілі. У зв'язку з цим необхідно розрізняти об'єктивні властивості соціальної інформації, які характеризують її зміст з погляду адекватності відображення об'єкта, і суб'єктивні, котрі характеризують цю інформацію як продукт виробництва та використання її суб'єктом [3, с. 35].

Щодо надійності інформації, то йдеться про характеристики продукту як результату діяльності, вона відображає міру впевненості у його якості. Поняття надійності актуальне у тих галузях знань, які використовують емпіричні методи та ґрунтуються на імовірних розрахунках. У таких випадках надійність позначає можливість із великою вірогідністю забезпечувати одержання очікуваного результату. Цим поняттям характеризують також сам процес дослідження, використовувани у ньому методи та техніку. Саме тому надійність трактується у деяких випадках у сенсі нормативності, а в інших – у розумінні точності, зразковості, постійності, ефективності тощо.

Певний метод дослідження можна вважати надійним, якщо в конкретних умовах пізнання співвідношення кількості випадків досягнення цілі до випадків використання методу наближається до 1. Тобто метод вважається надійним, якщо він за достатньо великої кількості випадків з великою вірогідністю забезпечує одержання результату, якість якого задовольняє дослідника. Якість результату повинна виключати процедурно-технічні помилки дослідження, серед яких – вплив засобів дослідження та особи дослідника. Констатуючи відсутність в інформації артефактів або контролюючи їх надійність, тим самим характеризують її як якісну [3, с. 36].

За суттю соціологічне дослідження є доволі складним процесом збирання, переробки, а також передавання інформації. Проте, як і в кожному інформаційному процесі, у ньому доволі часто виникають помилки та відхилення. Залежно від використовуваних методів та на різних етапах збирання інформації вони мають різну форму та зміст. Саме тому конкретні характеристики надійності результатів пізнавальної діяльності можуть бути різними. Надійною соціологічною інформацією можна вважати таку, яка не спотворює пізнавальний образ об'єкта. І лише така інформація може задовольняти запити практики та використовуватися в управлінні.

Можемо констатувати, що соціологічно-правові дослідження охоплюють елементи, притаманні будь-якій науковій діяльності. Зокрема, у них можна виділити об'єкт дослідження, тобто певні правові явища чи процеси. Об'єкт соціологічно-правового дослідження – це те, на що спрямований процес пізнання, певна соціальна реальність, яка потребує цілеспрямованого вивчення [7, с. 53]. Об'єктом дослідження соціально-гуманітарних дисциплін є людина в сфері її духовної, моральної, культурної, суспільної, професійної діяльності [4, с. 4]. Об'єкт дослідження існує в соціальній реальності незалежно від дослідника. На відміну від нього, предмет дослідження формує сам дослідник відповідно до мети та завдання дослідження.

Під предметом соціологічно-правового дослідження потрібно розуміти найважливіші з методологічного або прикладного погляду риси чи особливості об'єкта, які потребують вивчення.

Суб'єктом дослідження виступає соціолог-дослідник, або група соціологів.

Як і будь-яке наукове дослідження, соціологічно-правове спрямоване на досягнення певної мети та вирішення конкретних завдань. Під метою соціологічно-правового дослідження розуміють конкретний, визначений результат, якого дослідник прагне досягти в результаті дослідження.

Завданнями соціологічно-правового дослідження є певні логічно сформульовані настанови та вказівки, послідовне вирішення яких конкретизує поставлену мету та забезпечує її реалізацію.

Специфіка поставлених завдань пов'язана із особливостями дослідження. Якщо необхідно проаналізувати певні теоретичні або пізнавальні процеси чи явища, то висновки та завдання дослідження будуть оформлені у вигляді низки теоретичних положень та нових концепцій, отриманих у результаті аналізу. Якщо ж дослідження спрямоване на прикладні аспекти, то висновки та завдання повинні містити практичні рекомендації та діагностику проблем.

Спільними рисами соціологічно-правових та інших досліджень є засоби, що застосовуються у дослідженнях (технічні та організаційні), а також результати дослідження, задля яких воно проводиться.

Основним завданням соціологічно-правового дослідження є отримання нових фактів про соціальну дійсність, а також правові та неправові явища. Під соціальним фактом розуміють зафіксований та описаний фрагмент соціальної дійсності. Соціологічна наука розробила цілу низку процедур для диференціації випадкових фактів від невідповідних, тобто регулярних масових фактів. Такі процедури розроблено в результаті численних глибоких теоретичних та багаторазових дослідницьких робіт.

Доцільно виділити такі етапи соціологічно-правових досліджень:

- 1) розроблення програми дослідження;
- 2) збирання емпіричних даних;
- 3) обробка інформації;
- 4) аналіз та узагальнення отриманої інформації.

На етапі розроблення програми дослідження перед дослідником постає завдання сформулювати проблематику дослідження, зафіксувати об'єкт та предмет дослідження, розробити та інтерпретувати основні поняття, сформулювати модель реального об'єкта та робочі гіпотези. Якість проведення попередніх процедур прямо впливає на якість дослідження.

Гіпотези слугують відправними моментами дослідження, і саме від них залежать подальші етапи соціологічно-правового емпіричного дослідження. Формування гіпотез є логічним вузловим моментом збирання емпіричних даних. Якщо коректно сформовано гіпотези, емпіричні дані можна використовувати для їх перевірки, спростування або ж підтвердження. Саме відповідно до висунутих гіпотез вибирають інструментарій дослідження, і відповідно до них формулюють запитання.

На етапі збирання емпіричних даних соціолог збирає необхідну для дослідження інформацію. Такі дані можна отримати за допомогою застосування методів опитування, аналізу документів, спостереження, соціального експерименту.

На етапі обробки даних соціологічного дослідження відбувається кодування отриманої інформації, введення її на електронні носії, перевірка даних та обчислення результатів.

Аналізуючи дані, дослідник обчислює статистичні показники, перевіряє гіпотези, будує таблиці тощо. Систему первинних даних впорядковують статистичними методами, таких як групування, обчислення, кореляція.

Кіцевим етапом соціологічно-правового дослідження є складання звіту.

Особливість кожного етапу соціологічно-правового дослідження зумовлена конкретним його видом, який виділяють залежно від вихідних критеріїв, таких як об'єкт дослідження, його мета та глибина аналізу, методи збирання первинної інформації тощо.

Висновки. Завдання сучасних соціологічно-правових досліджень полягає не лише у накопиченні правових та соціологічних знань, але й у виробленні правового мислення та удосконаленні соціального управління. Соціологічно-правові дослідження виконують низку функцій, серед яких методологічна, пізнавальна, практична, інформаційна, управлінська.

Для соціологічно-правових досліджень важливим фактором є надійність інформації, до якої ставлять певні вимоги, а саме: об'єктивність, істинність, науковість, достовірність, повнота, обґрунтованість, точність, компетентність, системність, корисність, оперативність, економічність, ясність, лаконічність тощо.

Соціологічно-правові дослідження характеризуються аналогічними з іншими видами соціологічних досліджень елементами, а саме: об'єктом, предметом, суб'єктом, завданнями, засобами.

Виділяють такі етапи соціологічно-правових досліджень: 1) розроблення програми дослідження; 2) збирання емпіричних даних; 3) обробка інформації; 4) аналіз та узагальнення отриманої інформації.

Удосконалення методологічної та технічної бази соціологічно-правових досліджень істотно позначиться на якості та достовірності одержаних даних, а відтак – точності та якості прогнозів, що є важливим аспектом вдосконалення нормативно-правового масиву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев В. Г. (1975). Социальная информация и управление обществом. 380 с.
2. Вербець В. В. (2006). Методологія та методика соціологічних досліджень. Рівне–Острог. РДГУ: Інститут соціальних досліджень. 167 с.
3. Волович В. И. (2010). Оценочные категории качества социологической информации. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 1–2. С. 34–39.
4. Ганьба О. Б., Мірошніченко В. І. (2016). Особливості сучасної методології правових наукових досліджень. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. № 2 (13). С. 5–17.
5. Костицький В. В. (2013). Соціологія права як навчальна дисципліна. *Соціологія права*. № 2 (8). С. 2–5.
6. Костицький В. В. (2011). Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації: доповідь. Київ. 63 с. URL: http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/rozp_vlady2.pdf
7. Настасяк І. Ю. (2008). Соціологія права. Львів. 196 с.
8. Сидор В. Д. (2013). Соціологічний підхід в науці земельного права України. *Соціологія права*. № 2 (8). С. 22–26.
9. Танчер В. (2005). Соціологія і влада: історія та нова диспозиція взаємин. *Соціологічне знання та влада: суперечливі взаємовідносини соціологічних досліджень і політичної практики*. С. 10–18.
10. Теремцова О. (2013). Соціологія права: проблема становлення як юридичної науки. *Соціологія права*. № 2 (8). С. 106–107.

REFERENCES

1. Afanas'ev V. H. (1975). *Sotsyal'naia ynformatsiia y upravleniia obschestvom* [Social Information and Community Management]. Moskva. 380 p. [in Russian].
2. Verbets' V. V. (2006). *Metodolohiia ta metodyka sotsiolohichnykh doslidzhen'* [Methodology and Methods of Sociological Researches]. Rivne–Ostroh. RDHU: Instytut sotsial'nykh doslidzhen'. 167 p. [in Ukrainian].
3. Volovych V. Y. (2010). *Otsenochnye katehoryy kachestva sotsyolohycheskoj ynformatsyy* [Evaluation Categories of the Quality of Sociological Information]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. No. 1–2. P. 34–39 [in Russian].
4. Han'ba O. B., Miroshnychenko V. I. (2016). *Osoblyvosti suchasnoi metodolohii pravovykh naukovykh doslidzhen'* [Features of Modern Methodology of Legal Research]. *Paradyhma piznannia: humanitarni pytannia*. No. 2 (13). P. 5–17 [in Ukrainian].
5. Kostyts'kyj V. V. (2013). *Sotsiolohiia prava iak navchal'na dystsyplina*. [Sociology of Law as an Academic Discipline]. *Sotsiolohiia prava*. No. 2 (8). P. 2–5. [in Ukrainian].
6. Kostyts'kyj V. V. (2011). *Teoriia rozpodilu vlady: hromadians'ke suspil'stvo i derzhava v epokhu hlobalizatsii* [Theory of Separation of Powers: Civil Society and the State in the Era of Globalization]: dopovid'. Kyiv. 63 p. URL: http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/rozp_vlady2.pdf/ [in Ukrainian].
7. Nastasiak I. Yu. (2008). *Sotsiolohiia prava*. [Sociology of Law]. L'viv. 196 p.
8. Sydor V. D. (2013). *Sotsiolohichnyj pidkhid v nauksi zemel'noho prava Ukrainy*. [Sociological Approach in the Science of Land Law of Ukraine]. *Sotsiolohiia prava*. No. 2 (8). P. 22–26. [in Ukrainian].
9. Tancher V. (2005). *Sotsiolohiia i vlada: istoriia ta nova dyspozytsiia vzaiemyn*. [Sociology and Power: History and a New Disposition of Relations]. *Sotsiolohichne znannia ta vlada: superrechlyvi vzaiemovidnosyny sotsiolohichnykh doslidzhen' i politychnoi praktyky*. P. 10–18. [in Ukrainian].
10. Teremtsova O. (2013). *Sotsiolohiia prava: problema stanovlennia iak iurydychnoi nauky*. [Sociology of Law: the Problem of Becoming a Legal Science]. *Sotsiolohiia prava*. No. 2 (8). P. 106–107. [in Ukrainian].

Дата надходження: 29.03.2021 р.

Olha Kolych

Candidate of Jurisprudence,
Associate Professor of the Department and Philosophy of Law,
Constitutional and International law
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
e-mail: Kolycholha@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-6772-4877

SOCIOLOGICAL AND LEGAL RESEARCH: GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS

The article analyzes the concept of sociological and legal research as a system of consistent methodological, methodical and organizational technical procedures for obtaining scientific knowledge about law as a social phenomenon, and the process of its functioning in the society. Sociological and legal studies provide public with the information on the whole spectrum of issues of law functioning, its social effectiveness and problematic aspects of social governance. The role and significance of sociological and legal researches are revealed. Building a democratic society requires emphasizing on the importance of sociological factors in the sphere of state and law-making, including justice and law enforcement. The need to develop and implement an effective social policy and social governance strategy necessitates the refinement of theoretical analysis approaches to socio-legal research and their tools. The following features of sociological and legal researches are distinguished: methodological, which is connected with ensuring realization of interdisciplinary connections of sociology with other humanities; cognitive as acquiring new knowledge about the development and functioning of society in general; practical as developing a system of practical measures to further improve social reality and to build effective measures of social control over social processes; informational as receiving various types of social information regarding the state and tendencies of social processes development and phenomena; management, which ensures optimization of social governance at all levels. The concept of “sociological information” has been analyzed and its requirements have been revealed, including objectivity, truth, science, reliability, completeness, validity, accuracy, competence, systematization, usefulness, efficiency, economy, clarity, conciseness, etc. Elements that are common to both sociological and sociological research are characterized, including the object, subject, subject, purpose, objectives and results of the study. The stages of sociological and legal researches are distinguished and analyzed: development of the research program, collecting of empirical data, processing of information, analysis and generalization of the received information.

Key words: sociological and legal research; stages of sociological and legal research; functions of sociological and legal research; sociological information; reliability of information.